

УДК 37.01:172.4
DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.4(95).01

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук, професор,
ректор
Український державний університет імені
Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0002-7997-5913>

ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ МИРУ

У грудні 2024 року в столиці Австрії Відні відбувся широкоформатний Міжнародний форум Федерації всесвітнього миру за темою «Європа та Україна: спільні перспективи та цінності». У складі української делегації участь у ньому взяв доктор філософських наук, член-кореспондент НАН та академік НАПН України, ректор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, президент Міжнародної асоціації ректорів педагогічних університетів Європи, професор Віктор Андрущенко, який виступив з доповіддю «Освітній потенціал миру». Публікуємо її з деякими доповненнями.

Повноформатна війна, яку веде проти України російський агресор, актуалізує теоретичні і практичні пошуки захисту суспільства, держави, народу та культури від безперервних атак і постійних обстрілів головних об'єктів критичної інфраструктури, мирних міст і сіл України, численних безчинств, які масово здійснюють «рашисти». Одночасно українці ведуть напо-

легливий пошук ресурсів, засобів, шляхів здобуття перемоги, досягнення миру, упорядкованого майбутнього. Усіх нас об'єднує загальна ідея миролюбства, прагнення облаштування Європи і світу без насильства та війн, утвердження способу життя на основі гуманістичних стандартів, демократії та справедливості.

Реалізацію цього прагнення забезпечує продуктивно-упорядковане матеріальне і духовне виробництво, дипломатія і бізнес, наука і культура, релігія і мораль, а головне – освіта, здавна визнана як основний механізм соціалізації особистості, що готує нові покоління до життя в гуманістично справедливому світі.

В основі такої освіти лежать європейські цінності – віра, надія і любов, толерантність і справедливість, демократія і солідарність, повага до людини і миролюбство. Зрощені засобами освіти у свідомості й почуттях народів, вони спонукають до миролюбства, єднання, співпраці, солідарності.

Щоправда, досить часто людей збурює протистояння інтересів, яке нерідко вили-

вається у кровопролитні війни. Загально-визнаним є розуміння війни як кровопролиття, вбивства, руйнації матеріальних і духовних цінностей, надбань культури. І хоча дехто саме з війною пов'язує подолання суспільної кризи чи виходу із застою та своєрідного загнивання тих чи інших суспільств, війна – як справедлива, так і не справедлива – завжди була й залишається кровопролиттям і вбивством. Як писав у свій час давньоримський філософ Марк Туллій Цицерон, «краще поганий мир, ніж хороша війна». Упередити війну, не допустити зіткнення, а тим паче – здобути перемогу над агресором, досягти стану, який знаменитий німецький філософ Іммануїл Кант називав «вічним миром», завжди було й залишається «рожевою мрією» цивілізаційно налаштованого людства.

Завершення холодної війни, здавалося б, відкрило шлях до практичного здійснення означеної мрії. Здавалося, але не вийшло. Європейський простір здригнувся під цинічним викликом путінської агресії в Україну, а далі – можливо, у Європу і в більш широкий світовий простір. Над світом нависла загроза третьої світової війни із цілком очевидною можливістю застосування ядерної зброї.

Як і наприкінці ХХ століття, світ знову потребує об'єднання здорових сил планети задля захисту, проти «путінізму» та «рашизму», задля досягнення справедливого миру, відбудови й відновлення зруйнованого світу, утвердження безпекового способу життя не тільки в регіональному, але й у глобальному (планетарному) вимірі. Цивілізовані народи та культури мають довіритись одне одному, об'єднатись у єдиному прагненні зупинити агресора й перемогти, як у свій час вони об'єдналися проти нацизму, сталінізму, тоталітаризму.

У подоланні означеної загрози важливою є участь представників різних країн, людей різних професій і сфер діяльності – політиків і дипломатів, виробничників і бізнесменів, діячів науки і культури, мистецтва і релігії, представників усіх сфер суспільної життєдіяльності людства. Без перебільшення зазначу, що найважливіша

роль у цьому процесі належить такій людиноємній галузі, як освіта. І це зрозуміло. Люди живуть так, як вони думають, і водночас думають так, як вони живуть. Сформулювати нову цивілізаційну духовність, налаштувати на досягнення української перемоги, запліднити покоління ідеями миру і справедливості, зробити їх більш розсудливими та відповідальними за майбутнє – ось основне завдання, яке стоїть нині перед освітою.

Наприкінці ХХ століття Європа прийняла низку принципових рішень щодо піднесення ролі освіти у формуванні цінностей, які забезпечують єдність народів Європи. Своєрідними точками біфуркації у цьому вимірі є Лісабонська конвенція щодо визнання кваліфікацій освіти у європейському просторі (1997 р.), Болонські декларації (1999 р.), Велика хартія університетів (2010 р.), рішення численних громадських об'єднань, що формують єдиний простір європейської освіти.

У цьому ж контексті і з цією ж метою очільники європейських педагогічних закладів створили Міжнародну асоціацію ректорів педагогічних університетів Європи (2011 р.), провели низку знакових перемовин (Київ, Прага, Вільнюс, Франкфурт-на-Майні), розробили й утвердили документ стратегічного штибу – Педагогічну Конституцію Європи (2013 р.).

Цей документ має високе міжнародне значення. Він:

- окреслює засади узгодженої транснаціональної політики в галузі педагогічної освіти;

- визначає принципи формування, організації і діяльності ключових ланок загального механізму підготовки педагогічних кадрів;

- спрямовує педагогічну діяльність на формування миротворчої свідомості молоді;

- сприяє розвитку партнерства країн у системі педагогічної освіти європейського простору задля миру, єдності й солідарності.

Йдеться про підготовку нового вчителя для об'єднаної Європи ХХІ століття, вчи-

теля, який виховає покоління європейців, здатних до перемоги, а далі – жити у спільному європейському домі у повазі, порозумінні і співпраці.

Наш проєкт продовжує і розвиває Лісабонські (1997), Болонські (1999) домовленості в галузі освіти, продовжує наративи Великої хартії університетів (2010), низки інших принципових рішень громадських об'єднань та організацій, покладає завдання впровадження спільних програм, підготовки підручників і навчальних посібників, книг для читання, спрямованих на формування стійкого неприйняття війни, утвердження патріотизму, внутрішньої потреби щодо захисту суспільства від агресії, благоговіння перед мирним упорядкованим життям, поширення незаперечних цінностей миру, співпраці і справедливості. Педагогічна освіта, як і освіта загалом, більшості країн європейського простору має зосередитись на утвердженні узгоджених миролюбних наративів і через оновлений зміст насамперед предметів гуманітарно-світоглядного спрямування (таких, зокрема, як історія, географія / геополітика, екологія, соціологія, економіка, інших дисциплін) сформувати в дитини, учнів та студентів глибоко усвідомлене й чуттєво укорінене почуття миролюбства, справедливості, демократії і свободи.

Ще до початку повномасштабної війни ректори педагогічних ЗВО домовились про створення віртуального університету, який би забезпечив почергове ознайомлення слухачів, учнів і студентів зі специфікою підготовки педагогічних кадрів у різних країнах Європи, спонукав до формування узгоджених підходів, центром яких мали б бути європейські та загальнолюдські цінності.

Підготовка педагогів за єдиною шкалою означених цінностей (з урахуванням національних особливостей) змінює історичну місію вчителя: учитель стає не тільки носієм офіційно вивірених знань, а відповідальним і правочинним суб'єктом-провідником високої духовності, яка окрилює, спонукає до дії заради перемоги, утвердження миру і справедливості.

Підготовлений на єдиній гуманістично-ціннісній основі новий учитель буде здатним до «стирання» образу іншого як «ворога»; формування толерантності, зваженості й миролюбності; утвердження екологічного світогляду; виховання поваги до прав людини, демократії і солідарності, співпраці з представниками різних релігійних конфесій.

Разом із мільйонами своїх вихованців, представників різних народів і культур такий учитель зможе упередити конфлікт, розв'язати суперечності, що роз'їдають живе поле культури, зрештою, зупинити війну, налагодити взаємно вигідне міжнародне співробітництво.

Звичайно, для перемоги потрібна ефективна зброя, політична воля й підтримка міжнародних партнерів. Однак високий дух прагнення до перемоги і єднання, зрощений учителем, ніколи не залишався на другому чи третьому місці. «Війни виграють не генерали, – писав у свій час перший канцлер Німеччини Отто фон Бісмарк, – а шкільні вчителі і парафіяльні священники». І це зрозуміло. Адже саме вчитель зрощує в людині той нескорений людський потенціал, який спонукає до боротьби з ворогом, забезпечує перемогу.

На жаль, перед початком російсько-го вторгнення в Україну наш проєкт було згорнуто вказівкою тогочасного українського уряду, а далі – заморожений практично на десятиліття.

Нині настав час його відродження. Україна спільно з партнерами близька до перемоги. Завтра настане мир. Чи довгим він буде для України, Європи, всього світу? Багато в чому це залежить від всіх нас – людей доброї волі, прибічників миру, а особливо від покоління, які тільки-но входять у життя. А це означає, що діяльність учителя у зрощенні миролюбних переконань молоді має глобальний характер. Педагогічна Конституція Європи, яка постає як Програма підготовки нового вчителя, змінює його (вчителя) історичну місію: як носій доброго, вічного, справедливого, вчитель фактично постає гарантом довготривалої живучості цивілізації.

Освіта має переконати кожного в тому, що Україна воює з абсолютним світовим злом, що вона потребує допомоги, що війна має завершитись українською перемогою, а ще більше в тому, що ця перемога потрібна не тільки для України, але й для всього світу.

Звісно, для виконання цієї історичної місії сучасна освіта потребує суттєвої, системної та послідовної модернізації – оновлення як за змістом, так і за способами організації. Вона потребує впровадження інновацій, які б забезпечували (надавали) відповідь на виклики внутрішнього і зовнішнього світу, формували цілком реальну картину світу, забезпечували її світоглядне осмислення. Спираючись на науку та соціально-історичний досвід цивілізації, знаннєві надбання інших форм духовно-практичного освоєння світу, освіта має зосередитись насамперед на викликах війни, навчанні конструкторів і творців ефективної захисної зброї, навчанні та вихованні бійців, здатних до її використання на полі бою, формуванні поколінь, здатних до боротьби, стійкості та здобуття перемоги.

Водночас сучасна освіта має доступно й переконливо роз'яснити сутність контраверсійної ситуації минулого, нинішнього і майбутнього світу, причини та наслідки загострення глобальних проблем сучасності, найближчі і віддалені зміни клімату, наслідки глобального потепління, інтенсивного освоєння космосу. Вона має посилити власне опертя на найновіші досягнення природничих і техніко-технологічних наук тощо, творчий доробок виробничих пошукових (раціоналізаторських) досягнень дослідників-практиків. У центр сучасного змісту освіти мають переміститись енергетична, продовольча й екологічна проблеми. Освіта має предметно висвітлити, відшукати й обґрунтувати пропозиції щодо мінімізації (а в перспективі – остаточної ліквідації) загроз, загрози світового голоду тощо.

Актуальними для формування змісту та напрямів розвитку освіти є процеси освоєння тотальної комп'ютеризації суспільства, виникнення та бурхливого розвитку такого явища, як «штучний інтелект».

Важливим завданням просвітницького процесу є також більш детальне і предметне вивчення специфіки сучасних міжнародних відносин, зміни політичної мапи світу, перебігу світових тенденцій, статусу та ролі сучасних світових безпекових установ і організацій.

Невідкладного й системного дослідження потребує проблематика власне освітянського штибу, зокрема глобальної освітньої політики, упровадження наукової освіти, методики й методології наукових досліджень, дозовано-дискурсного залучення всіх форм так званого позанаукового знання, фахової підготовки кадрів – організаторів освітнього процесу.

Модернізація освіти здійснюється за різноманітними напрямками. Однак я переконаний: найголовнішим серед них є саме педагогічний аспект, зорієнтований на випереджальну підготовку спроможного вчителя. І це зрозуміло. Адже саме вчитель, продовжуючи справу батьків, першим бере дитину за руку й протягом десятків років веде її сходами зростання, змужніння, гармонійного розвитку. Він забезпечує усвідомлення дитиною проблеми співвідношення «добра» і «зла», сутнісної сили віри, надії і любові, національних і загальнолюдських цінностей, людино-людської творчої спроможної екзистенції єдності розуму та праці, самоствердження особистості в царині свободи.

Запропонований проєкт Педагогічної Конституції Європи розгортає і поглиблює межі педагогічного процесу, формує цілком реалістичну, науково обґрунтовану та вивірену модель як для України, так і для Європи. Важливо лише роз'яснити й донести його зміст до керівників держав і урядів, до тих, хто приймає рішення.

Як уже зазначалось, на глобальні виклики сьогодення й майбутнього облаштування життєвих процесів освіта має реагувати першою, адже вона готує нові покоління для життя в сучасному світі, а ще більше – у світі майбутньому. Знання, досвід, культура і просте людське сумління, які формуються переважно освітою, є тим неоціненним багатством, яке забезпе-

чує виживання цивілізації в сучасному соціально-турбулентному світі.

Цілком закономірним і зрозумілим є висновок про те, що для життя потрібні насамперед мир і співпраця народів і культур, які в умовах сьогодення мають розпочатися від української перемоги. Глобальна загроза, яку інспірує «імперія зла» (як назвав Росію американський президент Рональд Рейган), повинна бути знищеною або ж розсіяною між цивілізованими народами. Світ потребує миру, і освіта має відповісти на цю потребу першою.

На завершення поставлю лише одне запитання і спробую дати на нього коротку відповідь: чому деякі древні цивіліза-

ції, які славились високими надбаннями культури, зникли з людської історії, а деякі залишилися і продовжують свою цивілізаційну ходу в майбутнє? Відповідь на поверхні: виживають не ті, хто намагався самоутвердитись силою зброї, а ті, хто дослухався до порад його величності Вчителя, торував життєвий процес за його мудрими настановами, шанував працю і творчість, зрештою, створював культуру.

Підтримавши вчителя, ми підтримаємо дитину, долучимо її до досвіду поколінь, а отже, забезпечимо гармонійне миротворче майбутнє, а разом із ним – остаточне безсмертя цивілізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко, В.** (2020). Педагогічна Конституція Європи (Хроніка відкладеного проекту). *Філософський альманах*. Київ: Видавництво «Людмила»; Франкфурт-на-Майні.
2. **Андрущенко, В.** (2013). Світанок Європи. Проблема підготовки нового вчителя для Європи XXI століття. *Вища освіта України*, № 2. Київ: Педагогічна преса.
3. **Андрущенко, В.** (2023). У пошуках свободи. Київ: Вид-во «Людмила», 2023. 735 с
4. **Гантінгтон, С.** (2018). Політичний порядок у мінливих суспільствах. Київ: «Наш Формат». 448 с.
5. **Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні** (2021). Київ.
6. **Пінкер, С.** (2019). Просвітництво сьогодні. Аргументи на користь розуму, науки і прогресу. Київ: Наш Формат. 560 с.

REFERENCES

1. **Andrushchenko, V.** (2020). Pedagogical Constitution of Europe (a chronicle of a postponed project) [Pedagogical Constitution of Europe (a chronicle of a postponed project)]. *Filosofskyi almanakh*. Kyiv: Vydavnytstvo "Lyudmyla"; Frankfurt-na-Mayni [in Ukrainian].
2. **Andrushchenko, V.** (2013). Svitanok Yevropy. Problema pidhotovky novoho vchytelia dlia Yevropy KhKhI stolittia [Dawn of Europe. The problem of training a new teacher for Europe of the 21st century]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, № 2. Kyiv: Pedagogichna presa [in Ukrainian].
3. **Andrushchenko, V.** (2023). U poshukakh svobody [In search of freedom]. Kyiv: Vyd-vo "Liudmyla". 735 p. [in Ukrainian].
4. **Hantinhon, S.** (2018). Politychnyi poriadok u minlyvykh suspilstvakh [Political order in changing societies]. Kyiv: Nash Format. 448 p. [in Ukrainian].
5. **Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini** (2021). [National report on the state and prospects of education development in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
6. **Pinker, S.** (2019). Prosvitnytstvo sohodni. Arhumenty na koryst rozumu, nauky i prohresu [Enlightenment today. Arguments in favor of reason, science and progress]. Kyiv: Nash Format. 560 p. [in Ukrainian].